

4. YEFREMOV, S.O. (1997) *Shchodennyky, 1923–1929* [Diaries, 1923–1929]. Kyiv: Hazeta Rada. [In Ukrainian]
5. ZHELEZNIAK, M.H. (2006) Hantsov Vsevolod Mykhailovych. In: I.M. Dziuba et al., edr. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Vol. 5. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. P. 381. [In Ukrainian]
6. ANON (1923) Zhyttepys V.M. Hantsova [Biography of V.M. Hantsov]. In: V. Demianchuk, ed. *Zapysky istoriko-filolohichnoho viddilu VUAN*. Vol. 2–3 (1920–1922). Kyiv: Drukarnia VUAN. Pp. 126–127. [In Ukrainian]
7. POLONSKA-VASYLENKO, N. (2011) *Spohady* [Memories]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [In Ukrainian]
8. TKACHENKO, V.V. (2009) *Trahichna dolia vydatnoho movoznavtsia V.M. Hantsova (1892-1979) ta yoho vnesok u rozvytok ukrainskoi filolohii*

[The Tragical Destiny of the Outstanding Linguist V.M. Hantsov (1892–1979) and His Contribution to the Development of Ukrainian Philology]. *Literatura ta kultura Polissia*. 51. Pp. 191–198. [In Ukrainian]

9. TURKALO, K.T. (1963) *Tortury (Avtobiographiia za bolshevytskykh chasiv)* [Tortures. An Autobiography during Bolsheviks' Rule]. Kyiv – New York: Nasha batkivshchyna. [In Ukrainian]

10. SHEREKH, YU. (1954) *Vsevolod Hantsov. Olena Kurylo*. Winnipeg: Nakladom Ukrainskoho Narodnioho Domu v Toronto. [In Ukrainian]

Надійшла до редколегії 29.08.18

L. Mohylnyi, Dr. habil. (History), Professor  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

## SOCIAL AND POLITICAL VIEWS OF VSEVOLOD HANTSOV

*At the end of the 19<sup>th</sup> and in the early 20<sup>th</sup> centuries the Ukrainian intelligentsia attached great significance to a personal contribution of everyone in the field of science and culture to the development of one's homeland. One of those who shared this opinion was Vsevolod Mykhailovych Hantsov. He worked at the Petersburg university until 1918, then, in February 1919, he moved to Kyiv and joined the Ukrainian Academy of Sciences and the Ukrainian Party of Socialist-Federalists, which was headed by S. Yefremov. Also, he supported the Ukrainian People's Republic in the struggle against the Bolsheviks.*

*In the Ukrainian and foreign historiography, the social and political views of Hantsov have received little attention. Therefore, in the current research, the evolution of V. Hantsov's views during the revolutionary events and the struggle for independence in 1917-1920's have been analyzed. His autonomous beliefs, which were formed under the influence of the Ukrainian community of St. Petersburg and his participation in the Ukrainian national movement, have been defined. The research has revealed that, like most participants in the Ukrainian national movement, Hantsov came to a firm belief that the formation of an independent state, which could finally solve the national, social, economic, scientific, and educational issues of the Ukrainian people, became an urgent need in his time. One of the ways of such self-affirmation was his scientific work in the field of linguistics. The little-known side of V. Hantsov's activities was his participation in the underground anti-Bolshevik associations, namely in the Brotherhood of Ukrainian Statehood (BUD) 1920–1924, which sought to restore the UPR (Ukrainian People's Republic). In the article, it has been revealed that the members of the BUD tried to become the focal point of the national movement on the territory of Kyiv region, condemned the Bolshevik policy of war communism, treated the NEP (New Economic Policy) and the policy of Ukrainization with a great deal of mistrust and caution. Taking into consideration the fact that so-called marginal representatives of the Ukrainian movement, including V. Hantsov, have been little explored so far, the research on the socio-political views of the figures of the Ukrainian national movement is extremely urgent in a modern scientific discourse.*

*Key words: Hantsov Vsevolod, Ukrainian Central Rada, Yefremov Sergiy, Brotherhood of Ukrainian State, linguistics.*

УДК 94 (37):323.271 "03"  
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.12>

Д. Пуховець, канд. іст. наук, доц.  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

## ПОВСТАННЯ В АНТІОХІЇ У 387 РОЦІ ВІД РІЗДВА ХРИСТОВОГО

*Досліджено повстання, що відбулося у 387 р. від Різдва Христового (далі – Р. Х.) в одному із чотирьох найбільших міст Римської імперії – Антіохії. Крізь призму бунту проаналізовано політичну ситуацію в містах імперії – взаємовідносини у трикутнику: імператорська влада – курія (міська еліта) – населення. Розглянуто основні джерела з історії заколоту – промови язичницького оратора Лібанія та християнського диякона Іоанна Златоуста. З'ясовано, з якою метою вони писали свої твори, на яких слухачів вони були розраховані, які факти про заколот автори хотіли подати правдиво, а які прагнули приховати. Акцент зроблено на причинах повстання та динаміці його розгортання. Особливо розглянуто питання наявності релігійного чинника серед причин бунту. Особливу увагу приділено питанню, які категорії населення взяли найактивнішу участь у заворушеннях, яка роль у подіях належала театральним класерам. Досліджено ситуацію в Антіохії після придушення повстання, причини хаосу та безладдя в місті. Прослідковано процес налагодження взаємодії між центральним урядом імператора Феодосія I та міською елітою Антіохії. Визначено, які покарання отримали різні прошарки населення Антіохії відповідно до рішень імператора та його представників у Сирії.*

*Ключові слова: Римська імперія, Антіохія, повстання, Феодосій I, курія, театральні класери.*

Пізньоантичне місто у другій половині IV ст. від Р. Х. перебувало у складному становищі. З одного боку, міське населення прагнуло збереження хоча б залишків старих античних полісних свобод. З іншого боку, це абсолютно не входило у плани центральної імператорської влади. Столична чиновницька аристократія розглядала органи міського самоврядування, передусім курію, лише як інструмент реалізації загальнодержавної політики, зокрема у сфері збирання податків. Водночас реальних важелів щодо відстоювання своїх прав у міст було небагато. В умовах натиску варварів сильна держава стала запорукою існування римської цивілізації як такої, тому сплановані агресивні дії проти центрального апарату загрожували містам ще більшими втратами. У міського населення в цьому контексті виникав своєрідний когнітивний дисонанс – між бажанням відстояти свої права у боротьбі із представниками імператора та розумінням, що цей процес навряд чи буде мирним і

може мати неконтрольовані наслідки для всієї державності. Як наслідок – низка міських повстань, що відбулися у великих містах Римської імперії у другій половині IV ст.: Антіохії у 387 р., Александрії у 389 р., Фессалоніках у 390 р. Повстання починалися як протест проти імператорської політики, але не об'єднували все населення під гаслами бунту і, врешті, були придушені. Тим не менш, їхнє дослідження є надзвичайно важливим у контексті вивчення міського життя та взаємодії міста та держави. У статті проаналізовано повстання в одному із чотирьох найбільших міст імперії – Антіохії, що відбулося в 387 р. від Р. Х. Серед поставлених дослідницьких завдань присутні такі: визначити причини бунту; встановити групи населення, що взяли в ньому участь; дослідити перебіг заколоту; проаналізувати взаємодію між міською елітою та центральним апаратом для пом'якшення наслідків повстання для населення Антіохії.

Заворушення в Антіохії виділяються не тільки тим, що вони відбулися в надзвичайно великому та важливому місті, а й через те, що вони найкраще висвітлені у джерелах. Детальні свідчення про повстання є у творах двох великих антиохійців: язичницького ритора Лібанія та його учня – християнського богослова Іоанна Златоуста. Подіям, пов'язаним із бунтом, присвячені п'ять промов Лібанія. Промова 19 звернена безпосередньо до імператора Феодосія I з метою пом'якшення його рішення щодо покарання Антіохії. Історик другої половини V – початку VI ст. Зосима у своїй "Новій історії" стверджує, що Лібаній безпосередньо брав участь у посольстві, надісланому до столиці після повстання [Zosim, H.N. IV, 41], але цю інформацію можна поставити під сумнів. Дослідник Д. Френч вважає, що ця промова поширювалася серед друзів й учнів оратора та виражала ті доводи, які Лібаній хотів висловити імператору, якщо б у нього була така можливість [10, с. 473]. Можна допустити, що, сам не будучи членом посольства, Лібаній передав промову імператору через своїх численних знайомих. Промови 20–22 є своєрідними подяками імператору Феодосію I та царедворцям Еллібіху і Кесарію, причетних до розгляду справи про заколот, після того, як місто було прощене. Промова 23 називається "Проти втікачів" та описує ситуацію в Антіохії після завершення заколоту [5, с. 418–498]. Аналізуючи промови як історичне джерело, слід розуміти, що Лібаній не ставив собі мету правдиво описати всі деталі повстання. Його ціль була в тому, щоб представити виступ городян у вигідному для Антіохії світлі, аби врятувати місто від гніву імператора [пор. 10, с. 474].

Іоанн Златоуст на час повстання був пресвітером в Антіохії. Після придушення заворушень єпископ міста Флавіан очолив вищезгадане посольство до Константинополя, щоб просити прощення в імператора. Іоанн Златоуст же залишився в Антіохії і звертався до пасти із промовами, що об'єднані в цикл під назвою "Гомілії (бесіди) про стату" [4]. Населення було налякане та збурене, крім того, це був час Великого Великоднього посту. З огляду на це Іоанн Златоуст, уже як знаний християнський оратор, став моральним поведирем своїх вірян. Усього промов у циклі 21, причому перша проголошена ще до повстання. Кілька промов є найбільш корисними для дослідників. Це промова 3, проголошена в день відбуття Флавіана до столиці, та остання 21-ша промова, проголошена близько дня Великодня, коли Флавіан повернувся до Антіохії з імператорським рішенням щодо прощення міста [10, с. 472–473]. Дати цих промов невідомі, адже християнській церкві дуже важливо було довести, що порядком місто завдячує саме його єпископу [11, с. 8]. Іоанн Златоуст ще менше за Лібанія говорить про сам перебіг бунту, зосереджуючи свою увагу на моральних уроках цієї події та настановах, як антиохійцям себе поводити в цих складних для міста умовах.

Оцінки повстання дуже різняться в істориків ХХ ст., що жили в різні часи. До вітчизняної історіографії заколоту можна віднести статтю Ю.І. Патлажана "Повстання міської бідноти Антіохії в 387 р. н. е." [6], написаній у радянську добу з відповідних ідеологічних позицій. Повстання він розглядає як вияв класової боротьби, а його причиною вважає "незадоволення трудящих міст своїм важким становищем" [6, с. 27]. Найбільшим же радянським дослідником історії як Антіохії загалом, так і бунту зокрема, був Г.Л. Курбатов. У його науковому доробку є як ціла книга, присвячена історії Антіохії IV ст., де повстанню 387 р. приділяється велика увага [3], так й окрема стаття, присвячена безпосередньо антиохійському повстанню [2]. У західній історі-

ографії важливою роботою, що визначила контекст розгляду заворушення, стала стаття Р. Браунінга [9], який дослідив участь у повстанні театральних клакерів. Залишається популярною тема бунту і в сучасній історіографії, підтвердженням чого є статті Д. Френч [10] та Дж. Стефенса [11]. Однак різність підходів до досліджуваних подій дозволяє надалі розвивати визначену проблематику.

Безпосередньою причиною повстання став наказ імператора Феодосія I про збирання екстраординарного податку на честь *desennialia*, 10-річчя його перебування на престолі, яке мало настати невдовзі. Такі збори на ювілейні дати були традиційної практикою, крім того, необхідність податку визначалася військовими потребами. Римська армія загалом іще не відійшла від поразки під Адріанополем 378 р. і потребувала надзвичайної підтримки. А тут ще й загострилися відносини з узурпатором, який із 383 р. правив західною частиною Римської імперії – Магном Максимом. Феодосій I, вочевидь, вже у 387 р. починає думати про похід на Захід і накопичувати відповідні економічні ресурси (сам похід відбудеться у 388) [9, с. 19].

Сам характер повинності дебатуються в історичній науці. Теорії про те, що це був хрисаргір – податок із торговельно-ремісничого населення – були відкинуті. Хрисаргір був зібраний у 386 р., і цей процес проходив із великими ускладненнями [3, с. 213]. Точно можна стверджувати, що екстраординарний податок у 387 р. мали заплатити міські земельні власники. Адже коли наказ про збір коштів прийшов до Антіохії, то консуляр Сирії Цельз зібрав усю міську еліту у приміщенні суду, щоб обговорити ситуацію, що склалася. Проте навряд чи податок мали заплатити тільки верхи суспільства – у такому разі важко пояснити участь у повстанні міських низів і середніх верств. Найімовірніше, сплата повинності покладалася на більшість населення міста. А зустріч із міською елітою була реверансом у їхній бік з боку намісника: Цельз розумів непопулярність наказу і намагався заручитися підтримкою впливових містян у його виконанні. Дослідники переважно виділяють два податки, які могли бути покладені на мешканців Антіохії у 387 р.: *lustralis collatio*, що збирали з торгово-ремісничого населення, та *augur sogonarum*, який збирали з курзалів [9, с. 14]. Для обох податків фіксуються випадки в історії, коли їхнє збирання було пов'язаним із річницями правління імператорів. Якщо вважати, що повинності покладалася на різні верстви населення, то можна допустити, що повинні були бути зібраними обидва податки.

Події, що призвели до повстання, та саме повстання сучасна наука встановлює до 25 або 26 лютого 387 р. [11, с. 6.]. У приміщенні суду зібралася багато людей, "з яких одні займали посади, інші належали до куріалів, треті заробляли гроші ремеслом адвоката, четвертих вік звільнив від трудів воїна" [Lib. Or. XIX, 26]. Прочитання наказу справило гнітюче враження на присутніх. Лібаній повідомляє, що деякі із присутніх "благали зі сльозами, інші безмовно проливали сльози" [Lib. Or. XIX, 26]. Куріали спробували переконати намісника переглянути розмір податку. Дискусія швидко стала надзвичайно емоційною і почала виходити з-під контролю. Деякі куріали почали шаленіти: "Спочатку біля трону і на очах намісника вони вибухнули бунтівними криками, що мали форму прохань, а насправді були порушеннями покірності" [Lib. Or. XXII, 5]. У цей час біля приміщення суду зібрався натовп простоліуду. Найбільш обурені збиранням податку представники міської еліти почали виходити на вулицю та закликати населення до виявлення незадоволення.

Серед населення почалися заворушення, першим виявом яких був похід до резиденції єпископа Флавіана [Lib. Or. XIX, 28]. Його намагалися переконати клопотати про зменшення податку. Однак до населення ніхто не вийшов. Тоді протестуючі повернулися до будівлі суду, налаштовані все радикальніше. У натовпі почали лунати заклики до насильницьких дій. Представники еліти, які до цього були присутні серед натовпу, зрозуміли, що справа набула небажаного характеру та залишила повсталих.

Ми підходимо до одного із ключових питань: які ж групи населення взяли участь у самому повстанні, у насильницьких діях, направлених проти влади? Наші джерела – і Лібаній, й Іоанн Златоуст – дуже обережно обходять це питання. На статус повсталих вказує тільки християнський історик Феодорит Кірський, який сам не був свідком виступу: "...Народ став робити те, що зазвичай робить чернь, як тільки знаходить привід до безладдя: він скинув мідну статую всесхвальної Плакільи (це було ім'я цариці) і тягав її по багатьох частинах міста" [Theod. H.E., V, 20]. Обмеженість опису соціальної приналежності повсталих приводить до різності оцінок цього питання в історіографії. Уже сама назва статті Ю.І. Патлажана говорить про те, що він вважав міську бідноту основною силою повстання. "Дрібні ремісники і торговці, вантажники та робітники кораблебудівельних верфей, раби та злиденний міський люд, що не мав навіть постійного заробітку... – ось хто зі зброєю в руках піднімався дедалі частіше в містах рабовласницької імперії", – вважав автор [6, с. 26]. Схожих поглядів дотримувався і Г.Л. Курбатов, який розглядав повстання як вираз "масового невдоволення трудових низів міста, дрібних власників, ремісників та торговців, які боролися проти непомірного податкового тиску" [3, с. 233]. Інші акценти розставляє у своїй статті Р. Браунінг. Основною рушійною силою повстання він вважає групу населення, яку сам називає "театральні клакери". Їхня робота полягала в тому, щоб підтримувати театральні постановки своїми оплесками та криками і тим самим підштовхувати інших глядачів до схвалення дійства [9, с. 14]. Такі люди почали отримувати і політичні функції – так само, як вони підтримували театральні постановки, вони могли підтримати чи влаштувати обструкцію в театрі певною посадовою та чиновнику. Робилося це через заготовлені наперед віршовані "кричалки" – акламації (право їх викрикувати було законодавчо закріплено імператором Константином Великим у 331 р.).

Одна із промов Лібанія майже повністю присвячена театральним клакерам. Вона звернена до антіохійського посадовця Тимократа, який прийшов засмучений із театру, оскільки не отримав схвалення натовпу. Лібаній переконує його не переживати, тому що впевнений, що це спланована акція клакерів: "Вони домовляються, зайшовши на свої місця, і самим мовчати, й утримувати інших глядачів погрозами шляхом жестів" [Lib. Or. XLI, 3]. Далі традиційна схема була такою: посадовець хвилювався через тишу глядачів, звертався до лідерів клакерів і купував їхню підтримку на наступному видовищі за гроші чи інші переваги. До самих клакерів Лібаній ставиться вкрай негативно: "...Яка ціна славослів'я цих людей, які з дитинства донині прожили в ледарстві й у великій гріховності?... Усі ці люди прийшли, що прибули сюди з ганьбою, внаслідок своїх злочинів були вигнані з рідних міст..." [Lib. Or. XLI, 5–6]. У промові загальну кількість клакерів у Антіохії Лібаній оцінює у 400 осіб [Lib. Or. XLI, 9].

Театральні клакери не мали своєї політичної програми та готові були за гроші підтримувати будь-яких посадовців. Це відрізняє їх від партій іподрому, які ста-

нуть потужною силою міського життя у V–VI ст. Загалом клакерів можна вважати однією з тих форм організації містян, з якої партії іподрому у класичному вигляді і виростуть. Реконструкція участі клакерів у повстанні 387 р. за Р. Браунінгом має такий вигляд. Куріали заручилися послугами театральних крикунів для організації протестів проти податку. Протести мали бути мирними і курія повинна використати їх як аргумент для зменшення розміру повинності. Проте в якийсь момент клакери відмовилися грати написану для них роль і почали закликати до насильства [9, с. 14]. Куріали швиденько відмежувалися від повсталих, але зупинити процес уже було неможливо. Зазначимо, що, хоч ідеї Р. Браунінга є переконливою теорією, але, все-таки, не фактом. У своїй реконструкції подій він орієнтується передусім на одне місце із промов Лібанія. У ньому оратор риторично питає, хто ж підбурював до повстання – і відповідає: "Ті, хто надавав перевагу танцюристам і самому сонцю, місяцю і хмарам" [Lib. Or. XIX, 28]. На нашу думку, ця цитата може вказувати на клакерів, але так само просто на людей, що були гульвісами та любителями видовищ.

Натовп рушив до палацу імператора та дійшов до суспільних лазень, які розміщувалися біля нього. Там повсталі почали "перерубувати ножами канати, на яких висіли ліхтарі" [Lib. Or. XXII, 6] й озброюватися тим, що потрапляло під руку. Далі відбулася спроба штурму палацу, яка була відбита палацовою охороною. На цей час уже все місто було збуреним, безлад почався у ремісничих кварталах [Lib. Or. XXII, 7]. Скрізь неслася лайка в бік імператора, по всій Антіохії почали знищувати портрети та статуї Феодосія та членів його родини [Lib. Or. XIX, 29; Or. XX, 4; Or. XXII, 8]. Статуї були символом незримості присутності імператора в місті та визнанням легітимності його влади Антіохією. Статуї мотузками скидали з постаментів, тягли вулицями міста та розбивали на шматки. Деякі були скинуті в річку Оронт. Таким чином, повсталі здійснювали символічний акт знущання над Феодосієм I та його вбивства [10, с. 479]. Інакше кажучи, бунт отримав направленість уже не проти податку, а проти імператора особисто. Народне обурення поширилося і на місцевих багатіїв – кілька їхніх будинків були підпалені [Lib. Or. XIX, 32; Or. XXII, 9]. Самі ж куріали участі у збройному заколоті не брали. Водночас перелякана курія нічого не робила і для придушення повстання.

З армійських частин в Антіохії перебував загін стрільців. Певний час його командир не наважувався дати наказ на придушення заколоту. Та невдовзі стало зрозуміло, що подальше зволікання може привести до великої пожежі в місті [Lib. Or. XIX, 35]. Військові вийшли за стіни палацу та відігнали заколотників від резиденції імператора. Побачивши, що підготовлені воїни мають перевагу над озброєними камінням та черепицею повсталими, командир дав наказ на тотальне придушення повстання. До опівдня основні сили повсталих були розбиті [Lib. Or. XXII, 9]. У місті розпочалася тотальна зачистка всіх підозрілих осіб.

Наступні кілька днів військові хапали людей на вулицях і будинках та за найменшою підозрою без суду страчували їх: "Одні загинули від меча, інші загинули на вогнищах, треті були віддані на розшматування звірам, не тільки дорослі, а й діти..." [Chrys. Hom. De Stat., 3, 6]. Найжорстокішим катуванням піддавалися люди, звинувачені в нищенні статуй імператора. Очевидно, в перші дні репресій більшість людей, які брали участь у повстанні, була страчена. Це були переважно середні верстви населення та міська біднота. Лібаній у своєму посланні Феодосію I переконаний, що "нікого з учасників цього злочину вже не існує" [Lib. Or. XIX, 38].

Коли перші емоції вгамувалися, як перед імператорською владою, так і перед курією постало питання – що робити далі? Імператор мав винести своє рішення щодо повстання, з більшою або меншою жорсткістю покаравши Антіохію. Завдання ж курії полягало в тому, щоб урятувати місто від найгіршого сценарію та найжорсткіших санкцій. Куріали, які ще кілька днів тому виражали незгоду податковою політикою Феодосія I, змушені були стати його найбільш лояльними та вірнопідданими слугами. Еліта міста зайняла позицію цілковитого засудження бунту, його причиною називала випадок і прибульців з інших міст. Лібаній розповідає фантастичні історії про демона, який підбурював до повстання та валив статуї у вигляді старця, а потім "на очах багатьох перетворився на юнака, а потім на дитину" [Lib. Or. XIX, 30]. Єпископ Антіохії Флавіан відбуває до Феодосія I з метою пом'якшити його рішення. Іоанн Златоуст знаходить пояснення, чому страчуються люди, невинні у повстанні: "...Якщо схоплений і невинний у теперішньому збуренні, проте ж коли-небудь зробив інший більш тяжкий гріх, і, позаяк не виправився згодом, то і покараний тепер" [Chrys. Hom. De Stat., 3, 6]. Як Іоанн Златоуст, так і Лібаній у своїх промовах говорять про "каяття", що охопило місто [3, с. 223].

Проте каяття – це не найкраще слово, щоб описати атмосферу в Антіохії у дні після заворушень. Найкращі слова – це страх і хаос. Боячись репресій як з боку місцевих чиновників, так і з боку центральної влади, містяни починають масово залишати свої домівки. Вийжджають тисячі людей, забираючи свої речі, родини та дітей. Містом поширюються чутки, що імператор надіслав війська, щоб повністю його зруйнувати [Lib. Or. XIX, 39]. Причому тікали з міста всі верстви населення, у тому числі куріали: "Ці люди, важливі і розбагатілі... то вночі, то на очах у всіх вивозили таку кількість срібла, що потрібно було безліч підвід..." [Lib. Or. XXIII, 18]. Менш можливим містянам часто не вистачало грошей на їжу і для багатьох людей найреальнішим засобом заробітку ставав грабунок. Околиці Антіохії наповнилися зграями розбійників, які не зупинялися перед убивствами для отримання найменшого прибутку: "Усе наповнене трупами – рілля, дороги, гори, пагорби, печери, вершини гір, гаї й ущелини" [Lib. Or. XXIII, 1].

Тим часом імператор Феодосій I надсилає до Антіохії комісію для розслідування обставин повстання, яку очолювали *magister militum* Еллебих та префект Кесарій. Царедворці прибувають до міста близько 15 березня [11, с. 6.] та оголошують едикт про закриття цирку, театру, амфітеатру і лазень та позбавлення Антіохії статусу метрополії провінції та користь Лаодікеї [Lib. Or. XX, 6]. Водночас вони зустрілися з тими куріалами, які не втекли з міста та дозволили пояснити свою позицію щодо заколоту. Надалі тих куріалів, яких підозрювали у підбуренні до повстання, заарештували та над ними почався суд. Тепер усе відбувалося згідно із процедурою – із засіданнями, заслуховуванням свідків та можливістю виправдатися. Основне питання, яке з'ясували люди імператора – чи вся курія причетна до підбурення до повстання, чи провина покладається на окремих куріалів. Якщо Лібаній розповідає про надзвичайну повагу до підсудних, то Іоанн Златоуст згадує, що під час допитів використовували тортури – побиття батогами [Chrys. Hom. De Stat., 13, 1]. Коли слідство було завершено, Кесарій з усіма матеріалами відправився до імператора. Йому влаштували урочисті проводи з міста, намагаючись пом'якшити його слова перед правителем. Взагалі, усе спілкування із царедворцями відзначалося надзвичайною улесливістю з боку антіохійців. Це прекрасно видно із двох промов Лібанія, звернутих до кожного з них. Активну роль у спасінні міста відіграли діячі церкви – вони також були постій-

ними прохачами у Кесарія та Еллебиха. Зокрема, серед таких прохачів був і відомий відлюдник Македоній [Theod. H.E., V, 20].

Після від'їзду Кесарія в місті для підтримки порядку залишився Еллебих. Поки імператор не виніс свого рішення, усі куріали були взяті під охорону в приміщенні курії. Проте їхнє становище, судячи з повідомлень Лібанія, не було надзвичайно складним [Lib. Or. XXII, 29-32]. Зрештою, у місто прийшло повідомлення, що куріали не будуть покарані. Щодо покарання міста, то воно було позбавлене певного земельного майна, на певний час у ньому були заборонені ігри та масові видовища, місто з "великого" перейменували на "мале". Через певний час місту були повернуті всі привілеї, а всі обмеження зняті. Тож можна говорити про відносно м'яке рішення імператора щодо покарання Антіохії. Звістка про це дійшла до Антіохії близько 10 квітня [11, с. 6]. Християнський історик Созомен стверджує, що Флавіану вдалося в Константинополі розжалобити Феодосія I. Єпископ попросив хлопчиків зі столичного хору заспівати сумних пісень, яких співали антіохійці під час загальних молінь. Імператор розчулився і навіть пустив сльозу із цього приводу [Soz. H.E., VII, 23]. Проте, найімовірніше, це було не емоційне, а політичне рішення – у Феодосія I було достатньо часу й інформації, щоб прийняти його. Правитель вирішив, що одне з найголовніших міст імперії покаране достатньо і напружувати ситуацію надалі немає сенсу.

Важливим питанням, що обговорюється в історичній науці, є наявність релігійних чинників у повстанні 387 р. Адже Феодосій I відомий своєю жорсткою та заповзятою політикою в релігійній сфері. За його ініціативи було скликано Другий Вселенський собор у 381 р., який остаточно засудив аріанство та низку інших ересей. У першій половині 380-х рр. було видано низку едиктів, націлених на боротьбу проти язичництва. Виникає питання: наскільки дражливою така політика могла бути для частини населення Антіохії. Як зазначає Г.Л. Курбатов, язичницька ідеологія зберігала певні позиції тільки в колах інтелігенції та аристократії, які вагомої участі в повстанні не взяли [2, с. 574]. Середні верстви населення та міська біднота були майже повністю християнізовані. Так само небагато прибічників в Антіохії мало й аріанство. Іоанн Златоуст у своїх проповідях періодично згадує тих, хто висловлювався проти Бога: "...Не станемо лихословити ані про ближнього, ані про Бога, так як багато хто з лихослівних дійшли до такого божевілля, що від ближніх звернули свою мову на Господа" [Chrys. Hom. De Stat., 3, 6]. Проте з контексту промов видно, що тут ідеться не про відкрите вираження своїх еретичних або язичницьких поглядів, а про загальне невдоволення своїм життям. Отже, населення Антіохії було в переважній більшості християнами нікейського віросповідання, а релігійна політика Феодосія I не була серед основних причин повстання.

Отже, причиною повстання була податкова політика імператора Феодосія I, а саме введення екстраординарного податку, яке населення Антіохії платити не хотіло. У ході бунту повсталі виразили незадоволення особою самого імператора, його авторитарною політикою, спрямованою на обмеження міського самоврядування. А ось релігійні чинники не відігравали визначальної ролі серед причин заворушень. Спершу невдоволення населення роздмухували окремі представники міської еліти. Вони хотіли за допомогою театральних клакерів розпочати мирні протести, які можна було б використати як аргумент у переговорах із центральною владою. Однак ті пішли далі й почали закликати населення до насильницьких дій. У самому повстанні взяли участь середні верстви та біднота, а ось еліта від нього швидко відмежувалася. Бунт було швидко придушено і курі-

али змушені були демонструвати максимальну лояльність до центральної влади для збереження свого становища та міста. На нашу думку, ситуація навколо повстання 387 р. в Антіохії показує слабкість позицій курії. Мирний діалог із центральною владою давав слабкі результати – імператор і чиновники не хотіли змінювати свої рішення, чути аргументи курії. Агресивні, силові дії проти центральної влади куріалам самим не підходили. Водночас у містах формується нова сила – театральні клакери, прообраз потужних партій іподрому наступних століть. Вони були менш формалізованими об'єднаннями, менше залежали від центральної влади, не цуралися будь-яких методів для досягнення своїх цілей. Повстання показало, що ці сили виходять на політичну арену і саме вони стають основною опозицією імператорській владі у містах.

#### Список використаних джерел:

1. Зосим. Новая история / Зосим. – Белгород : Изд. Белгородского гос. ун-та, 2010. – 350 с.
2. Курбатов Г.Л. К вопросу о "хулящих Бога" и восстании 387 г. в Антиохии / Г.Л. Курбатов // Древний мир : сб. в честь акад. В.В. Струве / под ред. В.Н. Пигулевской. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962. – С. 572–578.
3. Курбатов Г.Л. Ранневизантийский город (Антиохия в IV в.) / Г.Л. Курбатов. – Ленинград : Изд. Ленинградского ун-та., 1962. – 286 с.
4. Иоанн Златоуст. Творения в русском переводе: в 12 т. – Т. 2 / Иоанн Златоуст. – СПб. : Санкт-Петербург. дух. акад., 1896. – 979 с.
5. Либаний. Речи : в 2 т. – Т. 2 / Либаний. – СПб. : Квадриум, 2014. – 760 с.
6. Патлажан Ю.І. Повстання міської бідноти Антіохії в 387 р. н. е. / Ю.І. Патлажан // Наукові записки Станіславського пед. ін-ту. Історико-філологічна серія. – 1956. – Т. 1. – С. 21–30.
7. Созомен Эрмий. Церковная история / Э. Созомен. – СПб. : Тип. Фишера, 1851. – 636 с.
8. Феодорит. Церковная история / Феодорит. – М. : Российская политическая энциклопедия, 1993. – 239 с.

D. Pukhovets, Ph. D. in History, Associate Professor  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

### THE RIOT OF A. D. 387 IN ANTIOCH

*The aim of the article is to consider the insurrection that took place at A. D. 387 in one of the 4 largest cities of the Roman Empire – Antioch. The political situation in the cities of the empire is analyzed through the prism of the rebellion – the relationship in the triangle: imperial power – curia (urban elite) – the population. The main sources from the history of revolt are analyzed in the clause. They are the speeches of the pagan orator Libanius and the Christian leader John Chrysostom. It was clarified with what purpose they wrote their works, on which listeners they were calculated, which facts about mutiny they wanted to submit truthfully, and what they wanted to conceal. The emphasis is on the causes of the uprising and the dynamics of its deployment. Separate consideration is given to the presence of a religious factor among the causes of rebellion. Particular attention is paid to the question which categories of the population took the most active part in the insurrection, which role in the events belonged to the theatrical claque. The situation in Antioch after the suppression of the uprising, the causes of chaos and disorder in the city are investigated. Also, it is followed the process of establishing the interaction between the central government of Emperor Theodosius I and the city elite of Antioch after the revolt. It was determined which punishments were received by various sections of the population of Antioch according to the decisions of the emperor and his representatives in Syria.*

*Key words: Roman Empire, Antioch, riot, Theodosius I, curia, theatrical claque.*

УДК 94(271/27-47)"20"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.13>

Т. Пшеничний, канд. іст. наук, асист.  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

### РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ СУСПІЛЬСТВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

*Невід'ємною частиною життя суспільства була і залишається церква. Український церковний простір будувався на спадщині покоління і згодом міг стати елементом національного відродження українського народу. У ХХ ст. це було чітко представлено Українською греко-католицькою церквою, яка змогла стати центром національного руху та творцем національної інтелектуальної еліти, пропагандистом справедливості в радянські часи. Статтю присвячено місії Української греко-католицької церкви в національному вихованні українського суспільства, діяльності її духовенства та єпископів у збереженні національної ідентичності українського народу.*

*Ключові слова: Українська греко-католицька церква, українська нація, український народ, національна спадщина, соціальна доктрина церкви.*

Невід'ємним сегментом життя суспільства була і залишається церква. В Україні церковний простір формувалася під впливом різних чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, що і спричинило його неоднорід-

9. Browning R. The Riot of A.D. 387 in Antioch: The Role of the Theatrical Claque in the Later Empire / R. Browning // The Journal of Roman Studies. – 1952. – Vol. 42. – Pp.13–20.

10. French, D.R. Rhetoric and the Rebellion of A.D. 387 in Antioch / D.R. French // Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. – 1998. – Bd. 47. – Pp. 468–484.

11. Stephens, J. A Pagan and Christian Interpretation of the 387 Riot of Statues / J. Stephens. – Athens: ATINER'S Conference Paper Series, No: MDT2013-0391, 2013. – 16 p.

#### References

1. ZOSIM (2010). *Novaya istoriya* [The New History]. Belgorod: Izdatel'stvo Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. [In Russian]
2. KURBATOV, G.L. (1962) K voprosu o "xulyashhix Boga" i vosstanii 387 g. v Antiohii [The Question of "Blasphemers of God" and the uprising of 387 in Antioch]. In: V.N. Pigulevskaya, ed. *Drevnij mir: sbornik v chest' akademika V.V. Struve*. Moscow: Izdatel'stvo vostochnoj literatury. [In Russian]
3. KURBATOV, G.L. (1962) *Rannevizantijskij gorod (Antioxiya v IV v.)* [Early Byzantine City (Antioch in the 4<sup>th</sup> century)]. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. [In Russian]
4. IOANN ZLATOUST (1896) *Tvoreniya v russkom perevode* [Works in Russian Translation]. Vol. 2. Sain Petersburg: Sankt-Peterburgskaya duxovnaya akademiya. [In Russian]
5. LIBANIJ (2014) *Rechi* [Orations]. Sain Petersburg: Kvadrivium. [In Russian]
6. PATLAZHAN, YU.I. (1956) *Povstannia miskoi bidnoty Antiokhii v 387 r. n.e.* [The Uprising of the Urban Poor of Antioch in AD 387]. *Naukovi zapysky Stanislavskoho pedahohichnoho Instytutu. Istoryko-filolohichna seriya*. 1. Pp. 21-30. [In Ukrainian]
7. COZOMEN ERMJ (1851) *Cerkovnaya istoriya* [Church History]. Sain Petersburg: Tipografiya Fishera. [In Russian]
8. FEODORIT (1993) *Cerkovnaya istoriya* [Church History]. Moscow: Rossijskaya politicheskaya enciklopediya. [In Russian]
9. BROWNING, R. (1952) The riot of A.D. 387 in Antioch: The role of the Theatrical Claque in the Later Empire. *The Journal of Roman Studies*. Vol. 42. Pp. 13–20.
10. FRENCH, D.R. (1998) Rhetoric and the Rebellion of A.D. 387 in Antioch. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Bd. 47. Pp. 468–484.
11. STEPHENS, J. (2013) *A Pagan and Christian interpretation of the 387 Riot of Statues*. Athens: ATINER'S Conference Paper Series, No: MDT2013-0391.

Надійшла до редколегії 25.04.18

ність. Він кристалізувався впродовж століть і нині відображає глибоку духовну спадщину українського народу. Проте в новітній українській церковній історії існує безліч трагічних сторінок, що свідчать про намагання реформу-